

Святлана КАЛЯДКА

ШЧЫМЛІВАЯ ПЕСНЯ НЕПРЫРУЧАНАЙ ПТУШКІ

ТВОРЧАСЦЬ ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ

Яўгенія Янішчыць была і ёсць для нас паэтэсай з боскай іскрай, той, каму было дадзена ствараць, што дыхаць, і чые творы – не праста набытак гісторыі літаратуры, але і культурная спадчына ўсёй нацыі. Часта яе называюць паэтэсай з Палесся і гэтым абмяжоўваюць яе месца ў мастакоўской іерархii. Але “палеская тэма” ў творчасці Яўгеніі Янішчыць стала не толькі выяўленнем “рэгіянальнага светабачання”. Гэта была заяўка на ўзвышэнне рэгіянальнага да нацыянальнага. Дадзеная тэндэнцыя якраз і акрэслівае сутнасць “палескіх” вершаў Яўгеніі Янішчыць, праз якія павістае менталітэт беларуса, што выяўляеца вельмі выразна і ў асаблівасцях этнічна-рэгіянальнага светабачання палешука. Аднак “палеская тэма” – толькі адзін са складнікаў яе творчага самараскрыцця.

Для многіх чытачоў Яўгенія Янішчыць засталася шчымлівай лірычнай паэтэсай, якой дадзена было словам кранаць сэрцы, узвышаць перажыванні і ачышчаць душы. Яе лірыка грунтуеца на адкрытай, шчырай, даверлівай споведзі, на ранімай, безбароннай і авбостранай пачуццёвасці, на жывым, сардэчным водгуку на падзеі часу. І гэта не можа пакінуць чытача абыякавым. Сёння ў кожнага на слыху такія цудоўныя па мастацкіх якасцях і паводле ідэйна-тэматычнага вырашэння вершы Яўгеніі Янішчыць, як “Ты пакліч мяне. Пазаві...”, “Ля ложка хворай маці”, “Верш, напісаны ў цырульні”, “У бабулі Паланеі”, “У шуме жытніяга свяціла” і многія іншыя, што ўвайшлі ў скарбніцу беларускай літаратуры. Гэта тыя творы, у якіх набыў выяўленне ніzkі “болевы парог” у пачуццёвым водгуку на падзеі ў душы і свеце.

“Вясковасць” як духоўная парадыгма паэтычнага таленту Яўгеніі Янішчыць вызначыла сутнасць ранніх вершаў, надрукаваных у часопісах “Бярозка”, “Беларусь”, “Маладосьць”, газетах “Заря”, “ЛіM”, “Чырвонае змена”, “Голас Радзімы”, “Настаўніцкая газета”, “Знамя Юности” і іншых, акрэсліла пазней яе непаўторную індывідуальнасць, раскрытую ў шасці паэтычных зборніках. Паводле трапнага выказвання В. Жуковіча, у літаратуру прыйшла “асоба з імем Беларусі”. Беларусь была невычэрпнай крыніцай для творчага натхнення. Магчыма, менавіта з гэтых прычын зборнік “Снежныя грамніцы” (1970) адкрываўся вершам “Радзіма”. У першых зборніках

Янішчыць – шчодрая і шчырая сардэчнасць, нязмушанасць і непасрэднасць бачання, адкрытая пульсуючая думка аб людскіх лёсах. Нават назвы паэтычных зборнікаў гавораць аб росце, пашырэнні магчымасцей таленту аўтаркі, у іх адлюстроўваюцца змены ў светапоглядзе і ацэнках наваколля.

Здзіўляе тое, што нечакана праста пісаліся вершы аб вечным, вялікім, значным, набываючы форму то прысягі, то лірычнай споведзі. А часцей за ўсё думка і эмоцыя сягалі на роднае Палессе. У вершах “Там лістапады выпалі...”, “Славянскае застолле”, “З велічыні гасціннай...” і многіх іншых вёска становіца крытэрыем спазнання чалавечага і прыроднага. А зладжанасць, прадвызначанасць вясковага жыцця – тая атмасфера, якая патрэбна герайні для больш глыбокага спасціжэння свайго ўнутранага свету. Вёска, а не горад “выплёсвае” падставы для духоўных пошукаў, і гэтага хапае на доўгія гады, каб спазнаць “ісціну”, “соль вясковага жыцця”, а разам з гэтым і сябе ў адвечным кругазвароце будняў. Трывалиасць, сканцэнтраванасць духоўнага, гарманічнасць – характеристыка пастаянных “вясковых” образаў творчасці. Жыта, бяроза, сцяжына, зоры выступаюць вечнымі, нязменнымі катэгорыямі быцця і набываюць у творах эстэтычнае значэнне. Для Я. Янішчыць народны вопыт стаўным “сонцам найвышэйшай пробы”, да якога яна імкнецца.

Аб'ектамі зацікаўленасці ў знешнім свеце для паэтэсы выступаюць чалавек, асоба, людзі. Яе вельмі цікавяць людскія лёсі і характеристы, канкрэтныя сітуацыі быцця і прайяўленне ў іх прывабна-чалавечых рысаў. І на гэтым шляху выявілася арганічная адзнака таленту Янішчыць – дакладна, падрабязна, амаль дакументальная, ствараць гісторыю жыцця вясковуццаў, родных і блізкіх ёй людзей. Да людзей ідзе паэтэса ў хвіліны радасці і адчаю, і менавіта вершы – прысвячэнні вясковуцам – выклікаюць самыя прасветлена-чыстыя, сардечныя водгуки. Нязломнай сіле чалавечага духу прысвячаны цыкл вершаў у зборніку “На беразе пляча”: “Марыся”, “Нянечка Міла”, “Саламяная ўдава”, “Ода кладцы”, “Дзед Сымон”, “Цётка Матронна”, “Сустрэча на пераправе” і інш.

Усёадбытмнасць у пачуцці – галоўная характеристыка першых зборнікаў, першавыснова самараскрыцця паэтэсы. Магчыма, лёс бабулі Паланеі (верш “У бабулі Паланеі”) стаў першым імпульсам у звароце паэтэсы да трагічных аспектаў жыцця. А

верш “Ля ложка хворай маці” Н. Гілевіч прызнаў адным з лепшых яе твораў. Аднак лірычнае, мяккае слова доўга не набывала публіцыстычнага напалу і мэтаскіраванай сацыяльнай энергетыкі. Гэтыя якасці аўтарскага самараскрыцца з'явіліся ў вершах апошніх зборнікаў і ў “Зорнай паэме”. Засяроджанасць на сацыяльнай праблематыцы і палітычна-ідзялагічных аспектах жыцця не ўласцівіа таленту Я. Янішчыц, у такай іпастасі яна для чытача чужая. Але пры гэтым паэтэса не імкнецца пазбаўляцца дэкламацыйнасці і пафаснасці ў шчырых прызнаннях любові да Радзімы, якраз у такіх прызнаннях, што ідуць ад сэрца, – грамадзянская веліч аўтаркі, якая і ў паэтычнай палымянасці простая, шчырая, нязмушаная і застаецца сабой. Здаецца, паэтэса піша не словам, а пачуццём, эмоцыяй, у яе радках – выбух перажыванняў, асколкі ад якога трапляюць нам у сэрцы і там застаюцца назаўсёды.

Тэма паэта і паэзіі для Янішчыц падкрэслена асабістая, як тэма быцінага самаздзяйснення. Ѕі важна было вызначыць месца сваёй творчасці сярод іншых. Слушна адзначае Я. Гарадніцкі, што “Я. Янішчыц успрымае пакуты творчасці ў больш шырокім жыщёвым кантэксце. Для яе паэзіі і жыщё – дзве сястры, два крылы, што ўздымаюць над будзённасцю… Само жыщё перацякае, пераўтвараецца ў мастацтва, паэзію. Гэта адно з самых фундаментальных палажэнняў нацыянальнай мастацкай традыцыі, якога прытым ліваеца паэтэса” [1, с.161]. Можна сказаць, праз паэтычнае слова нараджаеца новая рэальнасць – празрыстая, светлая, прасякнутая імпульсамі творчага гарэння: “Прымі свято, што льеца з-пад пяра / І вырастает ў сонца пад рукамі…” [2, с. 54]. У тым, што Я. Янішчыц “з лёну і жыта” слова складае і ў гэтым бачыць знітаванасць лёсу і паэзіі, праяўляеца кроўная повязь мастацтва з зямлём, на якой яно ствараеца. І паэтэса ўсё жыщё імкнулася ў творчасці не схлусіць, не сфальшивіць, не падмануць. Быць адпаведнай той зямной прыгажосці і гарманічнасці быцця, якія ёй выпала шчасце перадаць праз паэтычнае слова.

Інтымна лірыка паэтэсы ўспрымаецца як спакутаваная песня душы, перажытая глыбока і цяжка. Пачуці герайні ў каханні найбольш безабаронныя ў сваёй адкрытасці, бо за імі стаіць горкі ўласны вопыт. Крэда Янішчыц – “Адкрытая любоў / Закрытых слоў не любіць...”, адсюль звышшчырасць, даверлівасць у сардэчных выяўленнях, спавядальная манера выказвання. Асаблівасцю лірычнага “тэксту кахання” было сінхроннае раскрыццё ў адным фокусе мінулага, цяперашняга і будучага ў перажыванні. Па словах В. Іпатавай, вялікае ўздзеянне на светаўспрыманне Я. Янішчыц аказвалі творы Ганны Ахматавай і Марыны Цвятаевай [3]. Многія рысы

інтымнай лірыкі названых паэтэс сустрэнем у паэзіі Я. Янішчыц: ахматаўскае багацце асацыяцый, прарочыя інтанацыі, напружанасць любоўнага пачуцця, спавядальнасць, глыбоке разуменне псіхалагічнага стану лірычнай герайні, цвятаеўская музычнасць верша, значная роля дэталі, вастрыня адзіноты ў дынаміцы пачуцця, імкненне да сур'ёзнага псіхалагічнага аналізу перажывання. Янішчыцкая герайні акунулася ў бездань кахання, у якога няма перспектыву на пабудову ўзаемнасці і якое пераутвараецца ў бессэнсоўнасць існавання. Падобны ізаморфны пераход заключыў быццё лірычнай герайні ў замкнёнае кола, што набывае назуву “незапатрабаваная жаноцкасць”. І гэта таксама ў многім прадвызначыла драматызм жыцця аўтаркі.

У апошніх зборніках на змену ўсхвалявана-
эмациональному спасціжэнню жыщя прыходзіць
філасофская разважлівасць, узнімаюцца адвечныя
пытанні быцця: “Хто я ў лясах тваіх, / Радзіма? / Радзіма, / Хто я ў паях?” [2, с. 12]. Усё часцей
закранаюцца праблемы несупадзення абсалюту
душы з хаосам рэчаіснасці. У лёссе Я. Янішчыць зда-
рылася трагічная падзея: яна трапіла ў аўтамабіль-
ную катастрофу, атрымала шматлікія пераломы і
цяжкае страсенне мазгоў, апынулася ў бальніцы
Магілёва (пад Магілёвам і адбылася аварыя), дзе
правяла некалькі месяцаў. Як сведчыць Н. Загор-
ская, “Жэня прайшла праз трагедию-боль і ўлас-
крэсла духоўна і фізічна з кускоў сабраная...” [4].
Пакуты душы і цела паўплывалі на пераацэнку
многіх ранейшых жыщёвых установак і адбіліся
на танальнасці творчасці апошніх гадоў. Фізічнае
недамаганне, пастаянны боль у нечым аbumовілі
з'яўленне мінорных акордаў, новых тэндэнций у
лірыцы, пазначаных песімістычнымі настроемі,
зменлівым самаадчуваннем. Ад моманту траге-
дыі пачаўся працэс новага самастварэння герайні ў
фізічным і psіхалагічным планах. Аднак Свято –
гэта аўра паэтычнага таленту Я. Янішчыць, нягле-
дзячы на драматычную падкрэсленасць творчага
самавыяўлення паэтэсы ў апошнія гады. Свято
яе душы і духу кіравала пры стварэнні лірычнай,
напоўненай меладычнымі музычнымі гукамі, шы-
рокай палітрай фарбаў, метафорычна-асацыятыў-
нымі вобразамі пазэй. Але яно не змагло перамаг-
чы боль.

З'яўляюцца вершы, якія многімі крытыкамі ацэньваюцца як прадказанне будучага лёсу, як інтуітывнае адчуванне трагічнага зыходу:

Жывіце і любіце,
Свой беражыце дом.
...Як птушку у блакіце,
Мяне застане гром [5, с. 85].

Канфлікт паміж творчай адоранацю і жыцьцёвай непрыстасаванасцю, магчымама, актуаліза-

ваў зварот да любімага вобраза. “Птушка” гіне ў момант палёту, у росквіце сваёй прыроднай сілы – ці не ў такім дысанансе быцця герайні адчувала і ўласную жыщёвую трагедыю, накладзеную на незвычайны лірычны паэтычны талент. Сысці з жыцця маладой, таленавітай, і ў такім трагічна-абсурдным учынку запомніца назаўсёды. Хутка гэта адбылося рэальна. Я. Янішчыц не стала 25 лістапада 1988 г., праз пяць дзён пасля дня нараджэння, – ёй споўнілася толькі 40 гадоў. Глыбокія душэўныя раны шмат у чым прадвызначылі выклік гэтаму пабудаваному на мроях свету ў выглядзе самазабойства. Трагічны зыход з жыцця Я. Янішчыц стаў своеасаблівым пратэстам у яе барацьбе за іншую змястоўнасць рэчаіснасці. Гэта апагей творчай і чалавечай занепакoenасці станам людскіх душ. Пастаяннае звышнапружанне, творчае гарэнне, думаецца нам, спапялі і яе жыщёвия сілы. Аднак усё створанае Я. Янішчыц здольна адaryць чалавека светлай духоўнай энергіяй, заклікае да паглыбленага асэнсавання і засваення духоўных

каштоўнасцей чалавечага існавання, пранікнення ў складніцы народнай свядомасці, што тоіць у сабе мноства адказаў на сённяшнія пытанні і таямніцы, на якіх трymaeцца сэнс жыцця. Трапяткая, тонкая душа паэтэсы імкнулася да вышыні Прыгажосці, Гармоніі – і гэта праекцыя ў творчых памкненнях пранізвае ўсю яе паэзію. Народжаны святлом сонца і вышынёй неба талент Я. Янішчыц выступіў увасабленнем чыстага сумлення ў беларускай паэзіі, узорам шчырай адкрытасці і даверу. Паэтэсай вышыннай, арганнай застанецца Яўгеніі Янішчыц у гісторыі беларускай літаратуры.

Спіс літаратуры

1. Гарадніцкі, Я. А. Палёт непрырученай птушкі / Я. А. Гарадніцкі // Полымя. – 2005. – № 10. – С. 156 – 165.
2. Янішчыц, Я. Дзень вечаровы : Лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1974. – 78 с.
3. Запісана аўтарам з успамінаў Вольгі Іпатавай.
4. Запісана аўтарам з успамінаў Ніны Загорской.
5. Янішчыц, Я. На беразе пляча : Лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 96 с.